

**KİMLİK POLİTİKALARININ GÜNDELİK ÜRETİMİ BAĞLAMINDA AVRUPA
İMGESİNDE TÜRK KİMLİĞİ***

Dr. Öğr. Üye. Filiz ÇOBAN ORAN**

ÖZ

Modernistlerin yaklaşımlarına göre milliyetçilik, makro-yapısal güçlerin yukarıdan inşa ettiği ve ulus-devletleri oluşturan bir ideolojidir. Buna karşılık, yeni milliyetçilik yaklaşımlarından Micheal Billig'in *banal milliyetçilik* yaklaşımı, milliyetçiliği sıradan insanların gündelik eylemlerinin, umutlarının, arzularının, kanılarının, ihtiyaçlarının ve çıkarlarının bir ürünü olarak görmeyi önermektedir. Her millet kendi ortak geçmiş ve hatıralarına sahiptir. Fakat, milletlerin ve milliyetçiliğin banal yeniden üretiminde hatırlama ve unutkanlığın karmaşık bir diyalektiği bulunur. Kolektif bir hatırlama aynı zamanda kolektif bir unutkanlık biçimidir. Kamusal alanlarda dalgalanan binlerce milli bayrak, sürekli milliyeti hatırlatırken çoğu kez *farkına varılmaz* ve unutulur. Milliyetçiliğin gündelik üretimi sürekli ve bilinçsizce olduğundan, ulusal bir anma törenindeki kolektif hatırlamadan farklıdır. Bu perspektifi kullanarak bu çalışma, gündelik eylemler ve söylemlerin uluslararası ilişkilerde *bize karşı onlar* ayrımını oluşturan kimlik politikalarının inşasında önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Billig'in banal milliyetçilik kavramıyla, Edward Said'in *oryantalizm* kavramlarını kullanarak *banal oryantalizm* kavramını türetmektedir. *Oryantalizm*, Doğu'nun ve Doğulunun Avrupalı Batı deneyiminde ve imgelemindeki özel yerini ifade etmektedir. Bu çalışma, Avrupalıların Türkler hakkındaki düşünme ve görme biçimlerine farkında olmadan yüzyıllardır şekil veren imgelemleri ortaya koymaktadır. Bu amaçla, makale Türklerin gündelik hayatı hakkındaki edebi ve sanatsal literatürü inceleyerek Osmanlı dönemi Avrupa imgesindeki Türklük ve Türk kimliğinin yerini saptamaktadır. Araştırma sonucunda Avrupa kolektif hafızasındaki açığa çıkarılan çelişkili ve önyargılı ifadelerle, Türk milletine ilişkin bütüncül yaklaşımların Avrupa ve Türkiye bütünleşme ve dışlama ilişkilerinde belirli kimlik politikalarına hizmet ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk kimliği, Avrupa kimliği, kimlik politikaları, banal milliyetçilik, sosyal-inşacılık.

**TURKISH IDENTITY IN EUROPEAN IMAGINATION IN THE CONTEXT OF
EVERYDAY PRODUCTION OF IDENTITY POLITICS**

ABSTRACT

From the perspectives of modernists, nationalism is the ideology constructed by the macro-structural forces from above. Contrary to that, one of the new perspectives of nationalism Michael Billig's banal nationalism approach offers to behold nationalism as the product of routine activities, hopes, desires, assumptions, needs and interests of ordinary people. Every nation has its own national past and its own collective memories. But, there is a complex dialectic of remembering and forgetting in the banal reproduction of nationalism and nationhood. The collective remembering is simultaneously a way of collective forgetting. Whilst thousands of national flags hanging in public places constantly remind the nationhood, they are mostly *unnoticed* and forgotten. Since the banal reproduction of nationalism is frequently and

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B. Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, filizcoban@comu.edu.tr. Bu makale, yazarın "Avrupa Kimliğinde Türkiye'nin Yeri: Avrupa'daki Türk İmgesinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Etkileri" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden kısmen yararlanılarak hazırlanmıştır.

** ÇOMÜ, BİGA İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, filizcoban@comu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-1789-8411

unconsciously, it differs from the collective remembering of a national commemoration. By making use of this perspective, this study argues that everyday activities and discourses play a crucial role in construction of identity politics which constitute *we against them* distinction in international relations. It derives the concept of *banal orientalism* from the combination of Billig's *banal nationalism* and Edward Said's *orientalism*. *Orientalism* refers the special place of the Orient and the Oriental in European Western experiences and imagination. This study reveals the images which have formed mindlessly the ways of thinking and seeing of Europeans about Turks for the centuries. With this aim, this article investigates the literal and artistic literature about the everyday life of Turks, it maps out the place of Turkishness and Turkish identity in European imagination in the times of the Ottomans. As a result of this investigation, by revealing contradictory and prejudiced expressions in the collective memory of Europe, it shows that taken for granted approaches to Turkish nation have served specific identity politics among Europe and Turkey in integration and exclusion relations.

Keywords: Turkish identity, European identity, identity politics, banal nationalism, social-constructivism.

Giriş

Avrupa'daki Türk imgesi üzerine sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışmalar yapılmıştır (Kumrular 2008, Soykut 2007, Kula 2006, Burçoğlu 1999, Neumann 1999). Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin önyargısız, nesnel ve yapıcı bir yaklaşımla sürdürülebilmesi için bu çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Türkiye, Avrupa coğrafyasının ayrılmaz bir parçası olmasına rağmen Avrupa haritalarında yer almamaktadır (Yılmaz 2005: 9). Türkler, Avrupa kimliğinin dışında tutulmaktadır. Oysa ki, Türkler ve Türkiye olmadan Avrupa, kendi kimliğini ve tarihini yapılandırıp kuramaz (Kula 2006: 22). Bu kültür ve kimlik temelli dışlayıcı yaklaşımlar, Avrupa'daki Türk karşıtlığını besleyen belirli bir tarihselliğin ürünü olan olumsuz imgelemelere dayanmaktadır.

Michel Foucault'a göre (2005: 100), insanların alışık oldukları görünümünün parçası olan, evrensel ve değişmez olarak kabul edilen birçok olgu ve bu olgular üzerine bilgimiz belirli tarihsel süreçlerin ürünüdür. Özellikle, uluslararası ilişkilerde öteki milletlerin gerçekliğine ilişkin verili kabul edilen önermeleri tekrar tekrar sorgulamak, insanların zihinsel alışkanlıklarını, olayları ele alma ve düşünce biçimlerini ortaya koymak, genel geçer kabul edilen kurallar ve kurumları yeniden incelemek gerekmektedir (Foucault 2006). Böylelikle farklı toplumlar arasında düşmanlığı besleyen önyargılar üzerine inşa edilen kimlik politikaları deşifre edilebilir. Bu sorunsallaştırma temelinde uluslararası ilişkilerde farklı toplumların gerçekliğine ilişkin bilgi edinme sürecinde önyargılardan arınma yolunda bilinçli çaba göstermenin önemine dikkat çekilip, doğru iletişim olanaklarıyla barışçıl ilişkiler kurmayı sağlayacak siyasi bir iradenin oluşum süreci başlayabilecektir. Özellikle, Türkiye ve AB ilişkilerinde kültür ve kimlik temelli önyargılardan kaynaklanan sorunların aşılması için bu önemli bir adımdır.

Kültür ve kimlik alanları farklı tasarım, kavrayış, imge ve ideolojik çatışmaların birbirleriyle olan ilişkileri içinde oluşturdukları alanlardır. Farklı kimliklerin sınırları, bir kültürün diğer bir kültürden farkının ne olduğunun ve nerelerde görüldüğünün ortaya konmasıyla belirlenebilir. Bu da bir sosyal grubun yaşamın tüm ifadelerinde *aynı olanın* ve onu başka bir grubun bütün ifadelerinde *aynı olandan ayırmanın* ne olduğunun açığa

çıkarılmasını gerektirmektedir (Kuçuradi 1997:46). Dolayısıyla, kimlik konusunda doğru saptamalar için kültürün taşıyıcı olan topluluğa, yaşantısal ifadelerin kaynağına bakmak, yani o tarihsel gerçeklikte neye karşılık ya da neye tepki olarak getirildiklerine bakmak, uygun bir anlamayı sağlamada denenebilecek bilgisel bir yoldur. Bu bakış açısından hareketle bu çalışma, Avrupa imgesindeki Türk kimliğinin nasıl tasvir ve temsil edildiğini ortaya koymak amacıyla Avrupa sanatı, edebiyatı ve tarihi üzerinde bir araştırma yapmaktadır.

Bu amaçla bu çalışma, sosyal-inşacı perspektiften Avrupa imgesindeki Türk kimliğinin temsili üzerine bir inceleme yürütmektedir. Diğer çalışmalarından farklı olarak, Micheal Billig'in (1995) *banal milliyetçilik* kavramıyla Edward Said'in (1999) *oryantalizm* kavramını kullanarak Avrupalıların Türklerin gündelik yaşamları hakkındaki önyargılı ve çelişkili ifadelerini açığa çıkararak, olumsuz imgelemlerin kimlik politikalarındaki rolünü araştırmaktadır. Bunun için makale, öncelikle milliyetçilik teorileri üzerine teorik bir giriş yapmaktadır. Devamında, Avrupalıların Türk insanlarıyla ve mekanlarıyla ilgili gündelik deneyimlerinin izlerini sürmek amacıyla sanat ve edebiyat (özellikle gezi yazıları) eserlerini incelemektedir. Böylelikle, çalışma Avrupa ve Türk kimliği arasındaki karşılıklı kültürel katkıları irdeleyip *ötekileştirici* yaklaşımlar yerine yapıcı bir yaklaşım önermektedir.

1. Kimlik Kavramı ve Sosyal İnşası

Edward Burnett Tylor'un 1871'de yaptığı ve geniş çevrelerce kabul edilen tanımına göre (2016: 91) kültür, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık toplamdır. Latince "aynı olma, özdeş olma" anlamını taşıyan *identitas* kelimesinden türeyen *kimlik* kavramı ise, toplumsal alanda paylaşılan bir aidiyet türü olarak bir topluluğu diğerinden farklılaştıran anlam, değer ve özellikleri temsil eden bir dizi maddi pratiğin taşıyıcısı olarak kendini göstermektedir. Biz olmak için biz-olmayana ihtiyacımız vardır; kimlik oluşumu kapsamayı ve dışlamayı bir arada içermektedir (Schlesinger 1989: 194). Başka bir deyişle, tüm kimlikler ancak farklılıklarıyla var olabilmektedir. Kimlik, başkasına göre tanımlanmakta, yorumlanmakta ve anlam kazanmaktadır. Toplular kendini tanımlarken kendisiyle benzeşenlere göre aynılık ve özdeşlik kategorisine göre kendi konumunu farklı olanlarınkenden ayrı olarak yapılandırmaktadır. Stuart Hall'ın (1998) deyişiyle kimlik, bir süreç olarak, bir anlatı olarak, bir söylem olarak ötekinin konumundan anlatılmaktadır.

Özdeş olma durumu olarak tanımlanan kimlik, karşıt ve farklı olarak öne çıkarılan bir ötekiyle ilişkisinde ne olduğuna değil, ne olmadığına göre tanımlanıp inşa edilse de salt ötekileştirmeye indirgenemeyen kimlik oluşma süreci, bütünleşme ve dışlamayı bir arada içeren çok yönlü süreçlerle meydana gelmektedir.

Bireyler dış dünyayla ve içinde yaşadığı sosyal ortamlarla etkileşime girerek kendisini tanımlamaktadır. Bireysel anlamda kimlik, cinsiyet, ülke, sınıf ve etnik-dini olmak üzere dört kategoriden kaynaklanırken, *sosyal kimlik*, toplumsal kurumlar, normlar, roller ve olgular çerçevesinde belirlenmektedir ve bireyin din, milliyet, meslek, cinsiyet, etnisite, siyasal gruplar gibi kategorilere ait olduğu bilgi ve duygusuyla ilişkilidir. Sosyal kimlikler üyelerinin, ortak tarihsel tecrübe, değerler, gelenekler, özelemler, semboller, ritüeller, seremoniler gibi unsurları içselleştirmesiyle

şekillenmektedir (Smith 1996: 27). Sonuçta sosyal kimlik, gündelik yaşamda sürekli söylem üretim ve yorumlama eylemleriyle “biz” kimliğini “onlara” göre kuran, biçimlendiren ilişkilerle varlığını sürdürmektedir.

Bir grupta belirli bir süre canlı olan neredeyse bilinçsiz, ama o grubun yaşamının tüm ifadelerine sinmiş anlayışlar kültürü ve bu kültürün tarihselliği *kollektif kimliği* oluşturmaktadır. Kimlikler bu tarihsel perspektife ve çıkarlara bağlı olarak yeniden kurgulanabilir ve bu kurgular tekrarlanarak süreklilik kazanabilir. Bu açıdan kimlik bir gerçekliğin ötesinde bir kurgudur. Tanımlayan ve tanımlanana dayanan bir tasvirdir.

Kültürel kimlikse uzun süreli bir birikim sonucu oluşan kültürel miras çerçevesinde inşa edilerek insanlar arasında ‘bizlik’ duygusu uyandıran karmaşık bir bütündür (Altuntaş, 2004:69-70). Kültürel kimliğin bir uzantısı olan *etnik kimlik*, bir akrabalık bağı oluşturarak geçmişe dönük bir aidiyet hissi yaratarak bireyler arasında bir bağ oluşturmaktadır. Kültürel kimliğin diğer bir dışa vurumu olarak kendini gösteren *dini kimlik* ise belirli bir ilahi aşkınlıktan kaynaklanan dünya görüşünün ya da yaşam biçiminin ritüellerinin yerine getirilmesi sırasında duyulan hislerle bireyleri birbirine yakınlaştırmaktadır.

2. Ulus-devlet Kimliği ve Milliyetçilik

Ulus kavramının kökeninde olan *natio* sözcüğü, antik Roma’da doğum ve soy anlamına gelmektedir (Balakrishnan 1998). Cicero, bu kavramı aristokrasiyi tanımlamak için kullanırken, Montesquieu asiller ve din adamları için kullanmıştır. Kelimenin Latince anlamı, zamanla yasalar altında var olan ve bireyin doğum vasıtasıyla parçası haline geldiği bir topluluğu anlatmaya başlamıştır (Shulze 2005: 99-103).

Nominalistlere göre *ulus*, neye ulus deniyorsa odur; yani siyasi insan topluluklarının kendilerini nasıl tanımladıklarına dayanan *sözde uluslar* ulusları oluşturmaktadır (Gilbert 1998:13). Öte yandan, devletler, toplulukları kültürel olarak standartlaştırıp homojen hale getirerek birleştirmekte ve ulus-devletleri oluşturmaktadır. Kimliğin inşası birlikte yaşama istek ve kararlılığını sınırları belirlenmiş ortak bir mekânda gerçekleştirmek amacına dayandığından coğrafi bir boyuta da sahiptir. Ulusal kimlik kültürlenme yoluyla bir gruba aidiyet duygusudur. Ulus-devleti meşrulaştıran bir tarih yazımıyla ortak bir ulusal kültür zemini ve garantisiyle bizlik duygusu yaratılmaktadır. Dolayısıyla, *ulus*, bir insan topluluğu ve devletin zamanla birbirine geçtiği, zaman içinde siyasal karakter kazanmış ve belirli bir toprağı vatan edinmiş birliktir.

Ernest Renan, “Bir Millet Nedir?” başlıklı konuşmasında (1946: 121), ulusu, tarihin derin karışıklıklarından doğan karşılıklı fedakârlık ve bağlılığın oluşturduğu manevi bir aile olarak tanımlamaktadır. Ulus duygusunu ve ruhunu oluşturmada ortak din, dil ya da ırkın yeterli olmadığını, bunun için acı ve zaferlerin paylaşıldığı ortak geçmişin yanı sıra, bugün ve gelecekte birlikte yaşama isteğinin gerekli olduğunu belirtmektedir. İnsanlar kim olduklarını ve nereye ait olduklarını atalarından kalan mirasla ve atalarının yaptıklarıyla tanımlamaktadırlar. Ulus fikri bu nedenle sosyal hafıza ve hatırlamalara dayanmaktadır. Geçmişteki acılar ortak güç ve sorumluluk arzusunu empoze ettiklerinden zaferlerden çok daha önemlidirler. Bizlik hissini kuran

geçmişe dair kolektif hafıza; birliği sağlayan, karşılıklı biz hissi, biz imajı, biz çıkarlarını tanımlanması, güven, sempati ve bağlılıktır. Bu kolektif hafızaya bağlı olarak gelişen modern tarih yazım disiplini tarihi “ulusların biyografileri” şeklinde yazarak insanları bir arada tutan ortak geçmiş, kader ve “zamansız, ölümsüz ulus” fikrine hizmet etmiştir (Mazumdar ve Kaiwar 2003: 283). Ulusal kimlik ve tarih yazımı, bireylere bir yere ait olmayı, kendilerini güvende hissetme ve ulus içinde yaptıkları şeylerin kendi yaşam sürelerini aşan anlamlar kazanarak, ölümsüzlük, kalıcılık ve meşruiyet kazanması hissini sağlamaktadır.

Milliyetçilik teorilerinden etno-sembolezme göre, ulusun temeli onu oluşturan etnik köken, fiziksel demografi ya da dil köküne dayandırılan algılamalardan çok, mit, sembol, anı ve değerlere dayalı kültürel algılamalardan oluşmaktadır (Smith 1993: 105-121). Modernist yaklaşım ise, *milliyetçiliği* geçmiş ve tarih yazımıyla yakından ilişkili, devlet ve toplum inşasının modern bir projesi olarak tanımlamaktadır. Modernleşmeyle dine bağlılık yerini güçlü biçimde ulus-devlete bağlılığa bırakmış, milyonlarca insan anavatanı ve milleti koruma adına yaşamlarını feda etmeye hazır olmuştur. Bu güçlü aidiyet hissi, milliyetçiliğin temel dinamiği olan ortak bir kültürü ve yazgıyı paylaşmaya dayanan *hayali siyasi cemaatler* (Anderson 1994: 45-67) yaratılarak oluşturulmuştur.

Ernest Gellner'e göre (1983: 48-49) milliyetçilik, modern devlet sisteminde sosyal örgütlenmelerin bir sonucu olarak gerçeklikte kendini göstermektedir. Eğitim, din, hukuk gibi politik otoritenin denetleyici mekanizmalarıyla bireyler sosyalleşme sürecinden geçerek devletin ve toplumun iş bölümünde bir yer edinmektedirler. Eric Hobsbawm, Gellner'den etkilenerek milliyetçilik tanımını oluşturmuştur. Hobsbawm (1991), milletleri ve milliyetçiliği, bir toplumsal mühendislik ürünü olarak ele almaktadır. Ona göre milli bilinç *icat edilmiş geleneklerin* en somut örneğidir (Hobsbawm 2008). Sürekli tekrarlandıklarında alışkanlık ve uygulamalar toplumda belirli değerlerin ve normların içselleştirilmesini sağlayıp geçmişten geleceğe bir süreklilik yaratmaktadır. Gelenekler toplumsal yaşamda değişmezliği hedef alarak gönderme yaptıkları gerçeği, icat edilmiş geçmiş, tekrar ve sabit pratikleri dayatmaktadırlar. *İcat edilmiş gelenekler*, alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğala bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değer ve davranış normlarını aşılama çabasına çalışan pratikler kümesi anlamındadır. Bunlar, yeni durumlara uyarlanıp eski durumları akla getiren formlara bürünüp yarı zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde karşılığını bulmaktadırlar. Bu geleneklerin özgüllüğü sürekliliğin büyük ölçüde yapay ve uydurma olmasında yatmaktadır

Hobsbawm'a göre (1991) en çok gelenek icat edilen dönem pek çok milletin yaratıldığı 1870-1914 arasıdır. Bu dönemde yönetici seçkinler, halk yığınlarının enerjisini toplu ritüellere ve törenlere kanalize edip alışkanlıklar yaratma yoluyla halkı denetim altına alarak toplumsal değişimin sonuçlarını kontrol etme arayışına gitmişlerdir. Çünkü kitlelerin siyasete katılımı ve siyasi hareketlenme yerleşik düzeni tehdit etmektedir. Halkı denetim altına almanın ve sistemle kaynaştırmanın üç yolu vardır: yeni kurumlar oluşturmak (festivaller, spor, sendikalar), yeni statü sistemleri ve toplumsallaştırma yöntemleri icat etmek (hiyerarşik eğitim sistemi ya da kraliyet törenleri) ve gerçek/yapay grupların bütünlüğünü belirleyen ve simgeleyen topluluklar (örneğin millet yaratmak). Millet ve milliyetçilik, icat edilmiş gelenekler olarak kimi

grupların, özellikle seçkinlerin çıkarları doğrultusunda bilinçli olarak ürettikleri, şekil verdikleri tarihsel açıdan yeni olmayan olgulardır. Özetle, milliyetçilik milletlerden önce gelmektedir. Kısacası, modernist yaklaşımlara göre milliyetçilik yukarıdan devlet eliyle inşa edilen bir olgudur (Özkırımlı 2006: 93).

2.1. Kimlik Politikalarının Gündelik Üretimi: Banal Milliyetçilik ve Banal Oryantalizm

Modernist yaklaşımlar, milliyetçiliği çoğu kez yukarıdan, bilinçli ve amaçlı bir şekilde inşa edilen bir olgu olarak betimlemektedir. Michael Billig (1995), modernist yaklaşımların ötesine geçerek, “Milliyetçilik ulus-devletleri inşa ettikten sonra, milliyetçiliğe ne olur?” sorusunu sormaktadır. Milliyetçiliği savaş, milli mücadele, ekonomik ya da siyasal kriz gibi özel durumlarda ortaya çıkan bir fenomen olarak ele alan yaklaşımları eleştirmektedir. Billig’e göre milliyetçilik, milleti oluşturduktan sonra sürekli olarak insanların tüm gündelik hayat pratiklerinde, alışkanlıklarında ve inançlarında bilinçsiz biçimde yeniden üretilmekte ve temsil edilmektedir. Belirli bir yer ve zamanda bir topluluğun üyelerince yinelenen eylemler öngörülebilir rutinelere dayalı bir aidiyet ve güvenlik hissiyle *banal milliyetçiliği* inşa etmektedirler. Milliyetçilik, sadece ulus-devletlerin varlıklarını kutladıkları özel günlerde ve bayramlardaki törenlere değil, gündelik hayatın tüm alanlarına sinip, farkına varılmayan biçimde varlığını sürdürmektedir. Örneğin, alışverişte kullanılan madeni para ve banknotların üzerindeki milli semboller, günlük gazetelerin üzerindeki hava durumunu gösteren ülke haritaları, bir okul binasında dalgalanan bayrak, bireylere bir ulusa ait olduklarını sürekli hatırlatarak, kolektif ulusal kimliklerini güçlendirmektedir. Böylelikle, milletler kendi kimliklerini her gün “biz ve onlar”, “biz ve yabancılar” ayrımıyla yeniden kurarlar. Gündelik roller ve performanslarda (Edensor 2002: 88-89) yinelen düşünceler, tepkiler ve semboller zamanla rutin alışkanlıklar haline gelmektedir. Dolayısıyla milletlerin, başka milletler hakkındaki duygu ve düşünceleri, savaşlardan yüzyıllar sonra bile farkında olmadıkları biçimde onlarda yer etmektedir.

Post-kolonyal teorinin önde gelen isimlerinden Edward Said (1999), *oryantalizm* kavramına Foucault’nun çalışmalarından yola çıkarak, bilgi, güç ve iktidar ilişkileri ve mücadelesi bağlamında önemli bir yorum getirmiştir. Doğu toplum ve kültürleri, dilleri ve halklarının incelendiği Batı kökenli ve Batı merkezli çalışmalar olarak tanımlanan Oryantalizm çalışmaları, Batı medeniyetinin Doğu toplumlarını tanımakta ve tanımlamakta kullandığı düşünme biçimlerinin ötesinde bir “hayali Doğu” kurgulama ve inşa etme pratikleriyle temelde Doğu ve Batı arasındaki hâkimiyet mücadelesini yeniden üretmektedir. Edward Said’e göre (1999: 12-14) edebiyat, tarih yazıcılığı, sosyoloji gibi kültür biçimleri, emperyal tavırların ve deneyimlerin oluşumunda son derece önemlidir. İnsanlar kendilerini ve kendi insanlarını anlamak için kurgusal anlatılarını, romanlarını, şiirlerini okurlar; dolayısıyla kültür, bir kimlik kaynağıdır. Bu anlatılar, halkların kendi kimliklerinin ve tarihlerinin varlığını öne sürmekte kullandığı bir yöntemdir. Kültür, zamanla ulusla ya da devletle anılmaya başlandığında bir milleti diğerlerinden farklılaştırarak içinde yabancı düşmanlığı barındıran, anlatıların çatıştığı noktalarda saldırgan ve savaşkan bir kaynağa dönüşebilmektedir. Bu anlamıyla ise kültür, çeşitli siyasal ve ideolojik davaların birbirine girdiği bir tür tiyatroya dönüşmektedir.

Dolayısıyla bu çalışma, Billig'in *banal milliyetçilik* kavramı ve Said'in *oryantalizm* kavramlarını birleştirerek *banal oryantalizm* kavramını kullanmayı önermektedir. *Banal oryantalizm* kavramıyla bakıldığında, milli kimlik gibi kolektif bir kimlik taşıyıcı olarak Avrupalıların Türklerle olan karşılaşmalarına ilişkin ortaya koydukları eserler tarihi deneyimlerin bir ürünü olan oryantalist düşünce alışkanlıklarını temsil etmektedir. Bu yaklaşımla gündelik yaşamı ele alan eserler incelendiğinde Avrupa imgesindeki Türk kimliğine ilişkin kalıplaşmış yargılar açığa çıkarılıp hangi kimlik ve güç politikalarına hizmet ettikleri sonucuna varılabilecektir.

3. Avrupa İmgesinde Türklük ve Türk Kimliği

Avrupa'da Türkler hakkında yazılan sayısız kitap, el yazması, broşür ve seyahatname bulunmaktadır. Türk imajı hakkında yabancı devletlerin elçilik raporları, edebi eserler, sanat eserleri ve seyahatnameler başlıca kaynak kategorileridir. Makalenin bu bölümünde Avrupa sanatında ve gezi yazılarında Türklerin ve Türk kimliğinin nasıl tasvir ve temsil edildiği incelenmektedir.

3.1. Avrupa Sanatında Türkler

Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde Avrupa'daki Türk tehlikesi canlılığını korumaktayken zorbalık, yağma, düzensizlik ve baskı devleti olduğu yönünde izlenimlerle Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da önemli ölçüde zengin tasvirler oluşturmuştur (Kumrular 2005). Şarlman ve onun Müslümanlarla olan savaşları çok sayıda şiir ve hikâyeye konu olmuştur. Torquato Tasso, *Kudüs'ün Alınışı* şiirinde "İsa'nın büyük mezarı Türklerin ve Mağribîlerin elinden kurtulana kadar Türkleri karadan ve denizden kovunuz" dizelerini kullanmıştır.

Sert ve acımasız Osmanlı imgesi yüzyıllar boyunca Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu karşısında hissettiği korku ve çekingenliği yansıtmıştır (Daşçı 2007:7). Osmanlılar Avrupa şarkiyatında öteki ve Hıristiyanlık âleminin düşmanı temalarıyla yer almıştır. Osmanlı devletinin Avrupa için bir tehdit olmaktan kesin olarak çıktığı 1700'lü yılların ilk çeyreğine değin *Türk tehlikesine* ilişkin gazete, edebiyat, tiyatro, tarih, felsefe, opera gibi türlerde ortaya konulan yazılı belgelerin sayısının otuz binin üzerinde olduğu sanılmaktadır. Bu yazılı belgelerin hemen tümünde, Türk tehlikesine karşı Avrupa'yı birleştirmek için propaganda amacı güdüldüğü açıkça görülmektedir (Kula 2006:93).

Türklerin üç kıtada uzanan varlıkları Avrupa ile Asya, Afrika ve Güneydoğu Asya arasındaki tüm alışverişlerde aracı olmalarını sağlamıştır. Obua, santur, büyük zil, davul, trampet, klarnet, rebab ve ud Batı'ya aktarılan müzik aletleri arasındadır. Doğu'nun seramiklerindeki ve halılarındaki soyut desenler Avrupa'da ilk dönemlerden itibaren oldukça ilgi görmüştür. 16. yüzyılda Türk motifleri Hans Holbein, Lorenzo Lotto, Bernardino Pinturicchio, Sebastiano del Piombo gibi ressamalarının tablolarına yansımıştır (İnalçık ve Renda 2003: 1097). Lale motifi de bu dönemde Osmanlı tesiriyle Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Avusturya elçisi olarak görev yapan Ogier Ghiselin de Busbecq, lale soğanlarını Viyana'ya götürmüştür. Burada üretilen lalelerin etkisi saray görevlisi Clusius'un Leiden'a dönmesiyle Hollanda'ya taşınmıştır.

Özellikle Doğu'yla Venedikliler aracılığıyla ticari ilişkilerin geliştiği Rönesans döneminde Oryantal figürler, Avrupalı sanatçıların ilgilerini uyandırmaya başlamıştır. O

dönemde Vittore Carpaccio, Carlo Crivelli, Tiziano ve Albrecht Dürer eserlerinde Osmanlı figürlerine yer veren sanatçılardandır (Goody, 2005:101-107). Venedikli ressam Gentile Bellini, 1480 yılında Fatih Sultan Mehmet'in portresini yapmıştır. Alman ressam Albrecht Dürer'in *On Bin Şehit, Bir Türk Ailesi* adlı resimleriyle *Türk Hükümdar* adlı gravürü de aynı dönemin dikkate değer eserlerindedir (Babaoğlu-Balkış 2011). Ünlü Fransız ressam Pierre Renoir'in *Harem* adlı tablosu Avrupa resim sanatına Türk etkisini açıkça göstermektedir.

17. yüzyıl başlarında sömürgeciliğinde etkisiyle Doğu'nun kazandığı yeni anlamla Doğulu imgesi daha cazip hale gelmiştir. Doğu'ya hiç gitmeden Oryantalist tarzda çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, ressam Rembrandt, Moğol ve İran minyatürlerinden esinlenmiş ve yapıtlarında Oryantal figürler, ayrıntılı kostümler ve gösterişli sarıklarla Türk figürleri görünüm kazanmıştır (Daşçı 2007:6). Doğu'ya hiç gitmeden Türk ve Doğulu imgesine ilgi gösteren ünlü gravür ustaları da bulunmaktadır. Örneğin, 17. yüzyılın en önemli gravür ustalarından Stefano della Bela, sarıklı, sakal ve bıyıklı, sert ifadeli olarak desenlediği Oryantal tipte figürlerinin çoğunu Türk diye adlandırmıştır.

1721'de Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris'e elçi olarak gönderilmesi ve onu takiben yirmi yıl sonra oğlu Said Efendi'nin aynı vazifeyle Paris'e gitmesi Fransızların Türkleri daha yakından tanımasını sağlamış, Paris'te Türk modasını yaygınlaştırmıştır. Getirdikleri hediyelerle balolarda Türk kıyafeti giymek, Türk kıyafetiyle portre yaptırmak sıklıkla görülmeye başlanmıştır. 1700'lerin Fransa'sında Türk elbiseleri giyerek portre yaptırmak moda olmuştur. Öyle ki, Fransız yazar Moliere, *Kibarlık Budalası* adlı eserinde Türk gibi yaşayan Fransızları alaya almıştır. 18. yüzyılda Fransa'da başlayan ve öteki Avrupa merkezlerine de yayılan bu Türk modasına *Turquerie* denmiştir. J.E. Liotard, Avrupa resminde birçok Avrupa saraylısının Türk kıyafeti ile portresini yaparak *Turquerie* akımının yayılmasında önemli rolü olan bir ressamdır (İnalçık ve Renda 2003: 1112).

O dönemlerde Avrupa'da yapılan düğünlerde bile, Osmanlı izlerini görmek mümkündür. 1719'da Avusturya sarayından Maria Josepha ile evlenen Saksonya Prensi Friedrich August, düğünü için aynı boyda güçlü 315 kişiyi vazifelendirmiştir. Bu gençler Türk bıyığı bırakmış ve düğünde yeniçeri kıyafeti giyip, mehter eşliğinde yürümüştürlerdir. Ayrıca yemekler, hilal şeklindeki masada yine Osmanlı kıyafetindeki hizmetliler tarafından servis yapılmıştır. Osmanlı elçisinin de davetli olduğu düğünde gelin, Türk eserleriyle süslenmiş bir gemiden alınmıştır. Kısacası, kültür olarak Türklerin Batı sanatında ve gündelik hayatında üzerinde açık bir etkisi olmuştur.

Mimariye ve günlük kullanım eşyalarına yerleşen Türk motifleri de vardır. Viyana'da mimar J.L. von Hildebrandt'in tasarımını sergileyen Belvedere Sarayı'nın ucu püsküllü bir çadıyla örtülmüş gibi görünen köşe kubbeleri veya ünlü J.B. F. von Erlach'ın yaptığı Karlskirche'nin minareye benzer kuleleri bu tesirin ürünleridir. Edebiyat ve müzikte de Doğu modası çok yaygındır. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman'ı anlatan P. Bonarelli'nin *İkinci Süleyman* adlı operası, İtalya'nın en eski tragediyalarından biridir. Sahne sanatlarında Türk karakterleri ve mehter melodileri, Mozart'ın ünlü *Saraydan Kız Kaçırma* operası, *Türk Marşı* bestesi ve *Gran Partita* sonatıyla Avrupa'ya daha da yayılmıştır. Usta besteci Ludwig van Beethoven, *Derviş*

Korosu, *Atina Haberleri* ve *Vittoria Savaşı* adlı eserlerinde mehteri, G. Rossini ise *Türkler İtalya'da* ve *II. Mehmet* adlı operalarında Türk temasını ve melodilerini kullanmıştır. Christoph Willibald Gluck'un *Aldatılan Kadın* ile *Umulmadık Rastlantı* eserlerinde, Johann Strauss'un *Çingene Baron* operetinde ve Leo Fall'ın *İstabil Gülü* bestesinde de Türk müziği ezgileri ve tesirleri vardır (Schreiber 1999: 279).

3.2. Avrupa Gezi Yazılarında Türkler ve Türk Kimliği

Önyargılar nedeniyle Avrupalı yazarların Türklerin kültürüne ilişkin yaptığı genellemelerde yazılarındaki ifadelerin birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Örneğin, Georg Schreiber, *Edirne'den Viyana Kapılarına Kadar: Türklerden Kalan* adlı eserinde önce "Türklerin Avrupa'ya kültür getirci olarak gelmediklerini" ifade ederken, sonra Türklerin Avrupa kültürünü çok çeşitli alanlarda etkilediklerine değinmektedir (1999: 273-276): Türkler fethettikleri yerlerde hazır buldukları yapılarla yetinmemişler, aksine Vidin'in güneyindeki Belgradçık gibi gösterişli kaleler kurmuşlar, yeni camiler, türbeler, köşkler ve köprüler yapmışlardır. Otuz yıl Savaşları'nda zırhlı süvariler, yüzü siperli başlıklarını çoğunlukla Türk işi tolgalarla değiştirmişlerdir. Yeniçeriler, Avrupa'nın askeri müziğini büyük ölçüde etkilemişlerdir. Türklerin mehteri, yalnızca savaşlarda saldırı sırasında askere eşlik etmekle kalmamış, ayrıca elçilik heyetleriyle birlikte Viyana'ya, Paris'e, Krakov'a gelmiş, her gittiği yerde çok güçlü etkiler uyandırmıştır. Bunların yanı sıra yuvarlak ve uzun patlıcan dolması, biber, domates veya yaprak dolması gibi karmaşık lezzetli yemekler ile kahveyi Avrupa'ya tanıtanlar da Türklerdir. Bu örnekte olduğu gibi, Avrupa gezi yazılarında Türklere ve Türk kimliğine ilişkin önyargılı genellemeler bulunmaktadır. Bu bölüm, bu tür eserlerdeki Türk imajını ve temsilini inceleyip Osmanlı ve Avrupa arasındaki ilişkilerdeki kimlik politikalarının gündelik üretimini ortaya koymaktadır.

Türklere ilişkin Alman kamuoyuna taşınan ilk izlenimleri 16. Yüzyıl Türk imgesinin oluşmasında etkili olan iki gezi güncesiyle olmuştur: Niğbolu Meydan Savaşı'nda Haçlı ordusunun I. Beyazıd'a yenilmesiyle esir düşen Hans Schiltberger'in *Reisebuch'u* ve II. Murat'ın ordusu Transilvanya'ya girdiğinde 15-16 yaşlarında esir alınan Macaristanlı Georg'un *Türken Tractatus'u*dur (Dellal, 2006:31-38). Bu eserler, Anadolu'daki güncel, kültürel ve toplumsal olayları öznel olarak betimlemiş ve değerlendirmişlerdir (Kula, 1999:47).

17. yüzyıl Avrupalısı için Doğu seyahati, kolektif bir kimlik olarak ele alınan kendi kimliğini az çok bilinçli olarak doğrulamayı, kendini bulmak için farklılığa doğru gitmeyi hedeflemektedir. Öyle ki Avrupa'nın ben algısı farklı olanla karşılaşmalarında ve çatışmalarında ortaya çıkmıştır (Burgess 1997: 112-113). Geziler Avrupa'nın medeni ve rasyonel olduğunu, aydınlanmış olduğunu kendine kanıtlanması için farklı olanı ötekileştirme ve farklılıkları yeniden kurarak pekiştirme görevi görmüşlerdir (Hentch 1996: 215-226). Bu dönemdeki Jean Thevenot 'un *Voyage du Levant* 'ı, Jean Baptiste Tavernier'in *Les six voyages Jean-Baptiste Tavernier; chevalier baron d'Aubonne, qu'il a fait en Turquie, en Perse et aux Indes*'i (1682), Chardin'in, *Voyages de Monsieur le Chevalier Chardin, en Perse et autres lieux de l'Orient*'i (1686) gibi Türklere ve Doğu'ya ilişkin değerlendirmeler içeren kimi Fransız gezi notları klasik olmuştur (Hentch 1996: 116-125).

Bir diğer ünlü seyahatname yazarı doğabilimci Joseph de Tournefort (2005: 97), Ege Adaları'ndan İstanbul'a, Doğu Anadolu ve Kafkasya'ya uzanan yolculuğunda Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin ve Türklerin bir arada yaşayışlarını ve dönemin siyasi gelişmelerini betimlemektedir. Aktardıklarına göre, II. Mehmet Rumların dinlerini istedikleri gibi yaşamalarına ve incelemelerine asla yasak koymamıştır. Hatta kendi döneminde seçilen ilk patriğe Bizans imparatorlarının verdiği nakit bin gümüş akü, sof bir kaftan ve beyaz bir attan oluşan geleneksel armağanları vermiştir.

17. yüzyılda IV. Sultan Mehmet döneminde İstanbul'da İngiltere elçisi katibi olan Ricaut (1978: 254) *Türklerin Siyasi Düsturları* adlı kitabında, "Türklerin karşılıklı olarak uydukları medeniyet kurallarının Roma'da veya herhangi bir Hıristiyan kentindekilerden hiçbir farkı yoktur" ifadesine yer vermektedir. Aynı kitabında Ricaut (1978: 153), Schreiber'in Türklerde Latin uluslarının zarafetinin, düzeninin ve temizliğinin olmadığı şeklindeki genelleyici yargısına benzer biçimde, Türklerin törelerinde Batıların alıştığı nezaket kurallarının ve zarıflığın olmadığını, eski gelenek ve örneklere inatla bağlı kaldıklarını belirtirken diğer taraftan (1978: 252) Türklerin kaba, medeniyetsiz insanlar olduğuna dair Batı'da var olan düşüncenin Osmanlı'da gördüğü itina ile yapılan törenler sonrasında kökünden çürüdüğünü yazarak önceki saptamalarıyla çelişen ifadeler kullanmıştır.

Ricaut (1978:161), İslam dinine ilişkin olumsuz nitelemeleriyle "bize karşı onlar" söylemiyle Türk kimliğini ötekileştiren ifadeler kullanmıştır. Ona göre, Hıristiyanlık bütün insanlığa karşı tevazuu, merhameti, yumuşak başlılığı ve sadakati öğretirken, Türklerin dini sadece düşüncelere karşı nefret duymayı değil, o düşünceyi benimsemiş insanlara karşı kin gütmeyi de desteklemektedir. Ricaut (1978:164), Türklerin adalet ve doğruluğundan bahseden Hıristiyanların hiç tarih okumadıklarını ya da dini kurallarını incelememiş olduklarını düşünmektedir. Oysa Yahudi-Hıristiyan medeniyetinin değerlerinin genel olarak Doğu'nun ve özel olarak da İslam'ın değerlerinden farklı olduğu düşüncesine rağmen, İslam'ın köklerine bakıldığında Yahudilik ve Hıristiyanlığın kökleriyle aynı olduğu ve değerlerinin birçoğunun ortak olduğu görülmektedir. Sadelik, yardımseverlik, sevgi ve özgürlük değerleri hem İslam'da hem de Hristiyanlıkta mevcuttur. Değerler, dinlerin hiç birisinin tekelinde değildir. Kutsal savaş ya da cihadın gerçek nedeni ise ekonomik ya da siyasidir; dünyevi işler ile ilgilidir (Goody 2005:128). İnsanları bu yönde motive eden ideolojik etkeni göz ardı etmemek gerekmektedir.

18. yüzyılda Doğu'nun romantize edilişi ve 19. yüzyıl sömürgecilik döneminde gizemini açığa çıkarıcı, Türklerin kültüründen ve günlük yaşamından söz eden bir yazın ortaya çıkarmıştır (Soykut, 2007:203). 19. yüzyılda Türkler üzerine gezi yazısı yazar Gustav Rasch'a göre (2004: 194) Türklerin karakterinde çalışmak, düşünmek, inanmak olmadığı için hiçbir zaman Avrupalı olamazlar. Türklerin kültüründe durgunluk, dış dünyayı tanımadaki eksiklik, yetişmekte olan kuşağın eğitimdeki kayıtsızlık vardır. Rasch (2004: 185), Türklerin ne gökyüzünün nimetinden ne de verimli topraklarının zenginliğinden yararlanmadıklarını, buharın kullanımından, makinenin tarımda ve sanayide kullanımından haberlerinin olmadığını ifade etmektedir. Bu yüzden Türkiye'deki ithalat, ihracatın dört katına çıkmıştır. Ona göre, tembel, üşengeç ve kayıtsız olan göçebe soyu Türkler, Avrupa halkına dönüştürülemez ve aynı şekilde Türk egemenliğindeki Balkan Yarımadası bir Avrupa devleti haline dönüştürülemez. Yazar (2004: 196), bunun olabilmesi için bir Avrupa gücünün önce Türk kişiliğini

Avrupa kişiliğine dönüştürmesi, Türkiye'deki çok kadınla evliliği kaldırması, Türk aile yaşamından Avrupa aile yaşamı oluşturmaması, İslamiyet'in görüşlerini kurutması ve Balkan Yarımadası'nda oturan Yunan ve Slav boyları ile Türkleri barıştıracak bir hüner bulması gerektiğini ifade etmektedir. Rasch'a göre, Türk halkının kimliği kana, tarihsel gelişmeye, eğitime, dine, bilime, örf ve adetlere bağlı olarak Asyalıdır. Rasch, değerlendirmelerinde Avrupalılığa değer biçerken Doğu'yu ve Doğuluyu "medenileştirmeyi" görev sayan oryantalist bir Avrupalı portresi çizmektedir.

19. yüzyılda Türklere ilişkin bu şekilde olumsuz bir imgesi olan Avrupalının 20. yüzyılın hemen başında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimleriyle çok kısa sürede çağdaşlaşma yolunda büyük değişim ve gelişmeler göstermesini beklemediği açıktır (Akyüz 1988). Tarihsel ve toplumsal değişimler milletlerin kişiliğine ilişkin bu tür önyargıları kaçınılmaz olarak yanlışlamaktadırlar.

Rasch'ın değerlendirmelerine göre (2004: 184) Hıristiyanlar, kültüre, eğitime, özgürlüğe ve refaha uygun bir kişiliğe sahiptir. Oysa Türklerin böyle bir kişiliği yoktur. Onların modern kültürü şekilden ibarettir; Avrupa kıyafetleriyle ve Avrupa kadın çizmesiyle sınırlı kalmaktadır. Türk halkının büyük çoğunluğu resimden, müzikten, sanat zevkinden anlamamakta, Avrupa kültürü hakkında hiçbir şey bilmemektedir. 19. yüzyılda Türk kültürüne ilişkin bu kanaatlerin, aynı döneme ait başka gezi yazıları incelendiğinde çelişkili ve önyargılı ifadeler içerdiği görülmektedir.

Örneğin, Fransız gezgin Gerard De Nerval'in *Doğu'ya Seyahat*'i Gustav Rasch gibi 19. yüzyılda İstanbul'a yaptığı gezinin izlenimlerini yansıtmaktadır. Gezinin (2002: 1), eserinde Türklerin resim sanatıyla arasının sanıldığı kadar açık olmadığını ifade etmektedir. İstanbul'da yaşayan eski dostlarından bir Fransız ressamın yaptığı tablo ve portrelerin satışından temin ettiği kazanç ile müreffeh bir hayat yaşıyor oluşunun bunun göstergesi olduğunu belirtmektedir. Nerval'in bu değerlendirmeleri aynı dönemde Türklerin resim, müzik, eğitim ve kültürden anlamadıklarına dair izlenimler edinen Rasch'ınkilerle çelişki göstermektedir. İki Avrupalı gezgin aynı gerçekliğe ilişkin farklı görüşler ortaya koymaktadır.

Nerval (2002: 57-62), İstanbul'daki tiyatro ve eğlenceleri Avrupa'daki tiyatro ve eğlence kültürüyle karşılaştırarak ilginç tespitlerde bulunmaktadır. Karagöz ve Hacivat oyununu izleyen Nerval, bu gölge oyununu, Latin Atellan komedilerine, Napoli müzesinde görülen Osk kukllarına, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da görülen Arlequinade oyunlarına benzetirken, Türk tiyatrosunda o dönemde antik Latin ve Yunan piyeslerinde rastlanan iptidai komedilerin geçerli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Nerval (2002: 64), eserinde Türk devlet adamlarının çoğunluğunun Fransızca'yı az ya da çok bildiğine, saray kadınlarının hemen hepsinin çok yüksek seviyede bilgi ve kültür sahibi olduklarına, tarih, şiir, musiki, resim ve coğrafya konusunda ciddi eğitime tabi tutulduklarından da bahsetmektedir.

4. Avrupa ve Türkler: İmgelerin Çeşitliliği

Avrupa sanatı ve edebiyatı Türklere ilişkin imgelemlerin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Tarih biliminde, özellikle Avrupa tarihinde Türklerin yerine bakılarak bu imgelerin gerçeklikle ilişkisi ortaya koyulabilir. Türklerin Avrupa ile ilişkileri üzerine başta Halil İncalılık (2006) ve İlber Ortaylı (1987) olmak üzere Türk tarihçilerin çeşitli

eserleri bulunmaktadır. Öte yandan kimin nereden baktığına göre tarihsel gerçekliğin yorumu değişecektir. Çalışma, başka milletlerin Türkiye ve Türkleri nasıl algıladığı ve bilindiğini göstermek adına, Avrupalı tarihçi A. Toynbee ve C. Findley'in Türkler ve Türk devletleri üzerine saptamalarına yer vermektedir.

İngiliz tarihçi Paul Coles, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri* aslı eserinde (1975), Türklerin Avrupa'ya olan etkisinin izlerinin geçmişi bin yıl önceye uzanan Asya steplerinden Avrupa'ya varan akınına kadar geri götürülebileceğini ifade ederek, Türk gücü ve hakimiyetinin hesaba katılmadan Avrupa tarihi ve gelişiminin anlaşılamayacağını savunmaktadır. Türklerin Avrupa'ya ilk ayak basmasının 1345'te Orhan Gazi döneminde olduğunu belirten Coles (1975:20-25), 1453'te İstanbul'un fethinin Türklerin Avrupa'ya yerleşmesinin teminatı olduğunu, bu tarihe kadar Türklerin Doğulu bir toplum olarak tasvir edilebileceğini yazmıştır. Özellikle bu dönemden sonra Türkler, Avrupa hayatını ve siyasetini derinden etkilemeye başlamışlardır.

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, *Avrupa ve Türkler* (2002) başlıklı eserinde Avrupalı milletlerle Türkler arasındaki ilişkilere ilişkin değerlendirmeler yapmaktadır. Toynbee'e göre (2002: 24), Avrupalılar Yakındoğu'ya karşı hayranlık ya da düşmanlık tutumu beslemektedir. Bu tutumda olan uzmanlar, bölgeyi ne kadar iyi tanısalar ve bölgede ne kadar çok dolaşmış olsalar da ruh bakımından Yakındoğu'ya herhangi bir kişi kadar uzak olduklarını göstermektedirler. Bu biçimde taraflı bir yaklaşıma sahip olmak, duygusal olmaktan ileri gelmektedir. Farklı toplumlar karşısındaki bu duygusal tutum, onların da bizler gibi, kendi amaçları peşinde olan insanlar olduğu gerçeğini kabul etmekle bağdaşmamaktadır. Renkleri, dinleri, sınıfları, milliyetleri ne olursa olsun başka toplumları anlamak için bu gerçeğin dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu yolladır ki, Batılı gözlemciler Türkleri ve komşularını anlayabileceklerdir. Toynbee'nin görüşleri, toplumların birbirini anlamları için son derece önemli olan empati ve duygudaşlığı öne çıkarması bakımından değerlidir: "Onların, içinde buldukları koşullar altında tutumlarımızdan farklı olduğunu görünce, ister şaşalım ister şok geçirelim, kendi kendimize şunu sormamız gerekir: İşte hiç denemediğim koşullar içinde bulunan insanlar. Onların yerinde olsaydım, acaba ne şekilde hareket ederdim?"

Toynbee'e göre (2002) eski Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumları özellikle iki kaynaktan gelmektedir: Birincisi, Orta Asya bozkırlarının hayvancılıkla geçinen göçebe toplumları uygarlığı, ikincisi de İslam uygarlığıdır. Ortadoğu'nun Büyük İskender tarafından fethi, sonunda Yunan-Roma dünyasının Doğu Hıristiyanlığınca kültür yönünden fethedilmesine yol açmıştır. Kendisini artık İslam'da bulan Doğu, eski topraklarını silah gücü ile yeniden ele geçirdiğinde Yunan bilim ve felsefesinin manevi etkisi altına girmiştir. Bundan sonra bu fethin meyveleri İslam kanallarından Batı'nın genç toplumuna geçmiştir. Alışverişler, birbirinin içine girmeden ötürü daha da artmıştır. Her iki toplumda bulunan ortak öge, tarafların birbirlerini doğru yoldan ayrılmakla suçlamalarına yol açmıştır.

Toynbee (2002: 25-29) Türklerin göçebeliliği ve bunun sosyal ve politik yaşama etkisi konusunda bazı genellemeler yapmaktadır: Göçebelik çok gelişmiş ve çok sıkı örgütlenmiş bir yaşam biçimidir. Birdenbire alışılmış yıllık yörüngesinden çıkıp göçebe Türkleri bozkırlardan yerleşmiş bir toplumun topraklarına atınca, Türkler fetihlere başlamıştır. Bozkırlarda yaşamını sürdürmek için geliştirmiş olduğu disiplin ve

örgütlülük onu, önünde durulmaz bir güç durumuna getirmiştir. İlk başta, kendi koşullarına yapancı bir çevre içinde tarımcı ve tüccar toplumlara savaş açmış ve bunları egemenliği altına almışlardır. Bu yabancı çevre içinde, göçebenin enerjisi, daha sonra sürüleri yönetmekten bir imparatorluğu yönetmeye varmıştır. Ayrıca bütün insanların yaptıkları gibi, karşılaştığı bu yeni koşullarda yeni sorunları geçmişte edindiği deneyimleri uygulayarak çözmeye çalışmıştır. Türkler, kendisini hala bir çoban olarak görmektedir; ama bu kez hayvanların değil insanların çobanı olarak çoban köpeklerini yetiştirmektedir. Kısacası, göçebe imparatorluklarının yöntemi, yerleşmiş uyruklarının çoğunluğuna insan sürüleri işlemi yapmaktır. Bunlar zaman zaman sağılır, kırılır ve en küçük bir başkaldırı belirtisi gösterdiklerinde amansız bir baskı altına alınırlar. Osmanlı yönetiminde savaşçı ve yöneticilerden oluşan devşirmeler yani “çoban köpekleri”, insan sürüsünden bilerek her bakımdan bütünüyle ayrı tutulmuşlardır. Bunlar toplumun pasif üyeleri değil, devletin gerçek gücü olmuşlardır. Toplumsal ve siyasi örgüt, modern Batı devletlerinden, tepeden tırnağa kadar değişiktir. Bu toplumda çobanlar, çoban köpekleri ve sürüler hiyerarşisi vardır.

Toynbee'nin yaptığı değerlendirmelere karşılık ünlü tarihçi Carter V. Findley, *Dünya Tarihinde Türkler* başlıklı eserinde (2004: 28), Türkler hakkında neredeyse bütün genellemelerde istisnalar bulunabileceğini iddia etmektedir. Bu durum Avrasya boyunca yapılan göçlerin ve bu göçlerin güzergâhı boyunca başka halklar ve kültürlerle sürekli etkileşimde bulunulmasının Türklerin tarihlerinde oynadığı rolden kaynaklanmaktadır. Göçebe yaşam biçimi çöl ve bozkır halklarında tipiktir, ama Türkler tarihte doğal ortamlarına uyma biçimlerinde de farklılık göstermişlerdir. İstisnasız bütün Türklerin kırsal göçebe olup hayvancılıkla geçindiği ve tarım, zanaat ve ticaretle uğraşmadıkları varsayımı tarih öncesi dönem için bile abartılıdır. Yerleşik hayat süren Türklerin göçebe Türklere oranı hiç kuşkusuz zamanla artmıştır. Orta Asya'da Özbekler ve Uygurlar yüzyıllardır yerleşik hayat sürmekteyken, Kazaklar, Sibiryadaki Türkler ve daha doğuda Yakutlar göçebe özelliklerini korumuşlardır.

Siyasi, askeri, toplumsal ve ekonomik bir birlik olarak göçen Türkler, hareket eden savaşçı bir ordu olarak siyasi kültürlerini yanlarında taşımışlardır. Sabit sınırlarıyla değil, kağana bağlı merkeziyle tanımlanan devletler oluşturmuşlardır. Göçebe bozkır toplumlarının asker potansiyelinin olduğu, Moğolların, Timur'un ya da Osmanlıların büyük fetih dönemleri geçirdiği de açıktır. Ancak, Türk halklarının tarihi bundan ibaret değildir. Türklerin devlet kurma geleneği çok önemli bir öğrenme ve uyum sağlama kapasitesine işaret etmektedir. Bugün Türk halklarının devlet inşa etme yeteneğinin en iyi kanıtı, kurdukları bütün devletlerde demokrasiye sahip çıkmaları, gelişme göstermeleri olmaktadır. Türkiye'de modern bir devletin örgütsel yapısı ile düzenleyici ve yasa yapıcı kurumları çok uzun zamandır mevcuttur (Findley 2004: 282-285).

Toynbee (2002), Çar Nikola'nın Türkler için “hasta adam” sıfatını kullanmasının Batı'nın Türkiye karşındaki tutumunun önyargılara dayandığını gösterdiğine işaret etmektedir. Türk, Türkün ne olacağı konusunda Batı'nın kendi kafasında yarattığı görüntüye bir türlü uymayarak Batılıyı hep şaşırtmıştır. Toynbee'e göre (2002:15-16), Avrupalılar bir Türk'le karşılaşmadan önce “yassı burunlu, kayış gibi derili, çekik gözlü, nallarının bastığı yerde ot bitmeyen, ata bitmiş bir yaban adamı ya da başında kubbeye kadar büyük bir sarıkla sırtında çadır kadar büyük bir kaftan bulunan; peşine taktığı bir

sürü peçeli kadın ile sakalını uçura uçura dolaşan bir insan azmanı” ile karşılaşmayı beklemektedir. Bunun sonucunda Türk diye beyaz tenli, kendi gibi giyinen Fransızcağı İngilizlerden, İngilizceyi Fransızlardan daha iyi konuşan yakışıklı görünüşlü bir Avrupalı tipiyle karşılaşınca şok geçirmektedirler. Türkler beyaz insanlar olmakla birlikte başka milletlerden insanları eşit görmeyi reddeden kimi Batı dünyası insanlarından farklı bir tutum içindedirler.

Findley (2004: 273), Türklerin dış görünüşü konusunda fiziki olarak da birbirine benzemediklerini, Türkiye’deki Türklerin çok çeşitli görünümlere sahip olduklarını belirtmektedir. Türk toplulukları baştan itibaren birçok etnik gruptan oluşan siyasi bir yapıdan oluşmaktadır. Karışabilecek genetik tipler belirli bir yelpazenin ötesinde çeşitlilik göstermese de bu genleri taşıyanlar beraberinde farklı kültürler getirerek çeşitliliği genetik verilerin ifade edemeyeceği kadar çok arttırmıştır.

Tarih boyunca Türk halılarındaki motifler ve semboller, Türk kabilelerinin farklı kimliklerini ifade ettiği ayrı karakter ve özgünlük taşımaktadırlar. Findley’e göre kilim ve kervan imgeleri Türklerin kimliklerini zaman ve mekânda nasıl yansıttıklarının anlaşılmasını sağlayacak ipuçları olarak, Türk halklarının dilde ortak, başka bakımlardan son derece farklı oluşlarının yarattığı zıtlığa ışık tutmaktadırlar. Tarihinin çalışması, yerleşmiş fikirlere karşı Türk halkları arasındaki birlik ve çeşitlilik üzerine yeniden düşünmeye çağırmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı dönemindeki Türk ve Avrupa ilişkilerinin gündelik hayatı olan eserlere yansımaları sosyal-inşacı perspektifle kimlik ve kültür perspektiften ele alınmıştır. Çünkü, Osmanlı devletinin gücü, Avrupa kültür ve siyasetinde kimlik yansımalarına derinden etki etmiştir. Geçmiş altı yüzyıl önceye uzanan karşılaşma, tanışma ve yakınlaşmayla Türkler, Avrupa tarihini ve siyasetini değiştirmişlerdir. Türkler, Osmanlı’nın Avrupa coğrafyasında genişleme döneminde bir tehdit ve hayranlık imgesiyle temsil edilirken, 19. yüzyılda Avrupa’daki güç dengelerinin değişmesiyle birlikte Osmanlı’nın dağılma döneminde sistematik bir planın parçası olarak Avrupa tarihinde yer edinmişlerdir. Aynı Türk imgesine yüklenen anlamlar dönemden döneme farklılık gösterse de kimlik politikalarının başlıca aracı olarak önyargılar her dönem kendisini göstermiştir.

Avrupa’daki Türk imgesi ve gerçeği arasındaki bu çelişkili ilişki oryantalist bakış açısının ürünüdür. Doğu ve Batı arasındaki ontolojik, epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünce biçimi olarak tanımlanan *oryantalizm*, Batılı Avrupa toplumlarının Türklerle ilişkilerinde düşünme, tepki gösterme ve eylemde bulunma biçimlerine etki etmektedir. Bu bakış açısı, Avrupa kültürü ve düzenini kuran siyasi ve toplumsal süreçlere ve geleneğe bağlı geliştiğinden, artık *gündelik hayat pratiklerinde* fark edilmeyen, alışılmış, unutulmuş önyargıları tarih boyunca korumuştur.

Micheal Billig, milliyetçiliğin, gündelik hayatta fark edilmeyen, alışılmış, sıradan eylemlerle üretilip bize karşı onlar ayrımını kurduğunu *banal milliyetçilik* kavramıyla açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre, kolektif kimlik politikaları sadece savaş ve çatışma dönemlerinde etkili değildir; milliyetçilik olgusu gibi gündelik hayatın rutinleri içinde kendini sürekli olarak yeniden üretirler ve topluluk içerisinde birliği sağlayarak “onlara”

karşı “biz” bütünlüğünü kurma işlevi görürler. Bu bağlamda çalışmada Avrupalının gözünden Türklerin gündelik hayatın rutinleri içerisinde temsilleri incelenerek, Avrupa’yı *ötekiden*, yani Türk’ten ayırıştırarak, ötekinin farklılığını muhafaza eden anlamlandırma stratejileriyle işleyen “banal oryantalizm” ortaya konulmuştur. Türetilen bu kavramla, kolektif bir kimlik olarak Avrupa kimliğinde Türklerin yerini tespit etmek için Avrupa sanatında, edebiyatında ve tarihinde Türk imgesi ve temsili üzerine bir araştırma yapılmıştır. Osmanlı’nın Avrupa için bir tehdit olarak temsil edildiği dönemde, kendisini olumlu niteliklerle tanımlayan Avrupalı kimliği, çoğunlukla olumsuz nitelikleri Türklere yüklemekte, böylelikle bir tehdit unsuru olan ötekine karşı birlik ve bütünlük oluşturmaya çalışmaktadır. Türklerin Avrupa için bir tehdit olmaktan çıktığı dönemlerde imgeler romantik tasvirlerle ifade edilse de Avrupa kolektif belleğindeki Türklerle ilgili olumsuz imgeler ve önyargılar muhafaza edilmiştir. Bu nedenle Avrupa sanatında, edebiyatında ve tarihinde Türk imgesi çelişkili temsillerle yer bulmuştur. Farklı dönemlerde değişen güç ilişkilerine bağlı olarak bu olumsuz imgeler ve ayırıştırıcı kimlik politikaları Avrupa siyasetine yansımakta ve Türklere karşı yabancı düşmanlığını tetiklemektedir. Çalışmada, Avrupa hafızasındaki çelişkili Türk imgeleri açığa çıkarılarak uluslararası ilişkilerde farklı milletlere ilişkin bütüncül yaklaşım ve önyargıların sorgulanmasının önemi ortaya koyulmuştur.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Y. (1988). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ALPARSLAN, B. (2005). “Türk imajının Görsel Yansımaları”, içinde *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ANDERSON, B. (1994). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınevi (çev:İskender Savaşır)
- BABAOĞLU Balkış, L. (2011). “15. Yüzyıl Sonu, 16. Yüzyıl Başında Avrupa'daki Türk İmajının Albrecht Dürer'in Eserlerine Yansıması”, in *Tradition, Identity, Synthesis: Cultural Crossings and Art*, eds: Serpil Bağcı & Zeynep Yasa Yaman, Ankara.
- BALAKRİSHMAN, G. (ed.) (2007). *Mapping the Nation*. London: Verso
- BİLLİG, M. (1995). *Banal Nationalism*, Londra: Sage
- BURÇOĞLU, N. K. (1999). *The Image of the Turk In Europe From The Declaration of the Republic in 1923 to the 1990s*. İstanbul: The Isis Press.
- BURGESS, J. P. (2005). *Cultural Politics and Polical Culture in Postmodern Europe*. Amsterdam: Rodopi.
- COLES, P. (1975). *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, İst: Ötüken Yayınevi.
- DAŞÇI, S. (2007). “Bir Gravür Ustası Stefano Della Bella: Üslubu, Yapıtları ve Doğulu İmgesine Yaklaşımı”, *İnsan Bilimleri*, Cilt:4, Sayı:1.

- DELLAL, N. A. (2006). *Türk Sorunu: Asya-Avrupa Ekseninde Türkler*. İstanbul: Büke Yayınları.
- EDENSOR, T. (2002). *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Oxford: Berg.
- FİNDLEY, C. V. (2004). *Dünya Tarihinde Türkler*. İstanbul: Kitap Yayınevi (çev: Ayşen Anadol)
- FOUCAULT, M. (2006). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları (çev. Işık ERGÜDEN, Osman Akınhay)
- ERGÜDEN, Osman (2005) *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay)
- ERGÜDEN, Osman (1999) *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık (çev: Veli Urhan)
- GELLNER, E. (1983). *Nation and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell
- GİLBERT, P. (1998). *The Philosophy of Nationalism*. Colorado USA: Westview Press, A Division of Harper Collins Publishers.
- GOODY, J. (2005). *Avrupa'da İslam Damgası*. İstanbul: Etkileşim Yayınları (çev. Şahabettin Yalçın)
- HALL, S. (1998). "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", içinde *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, Der: Anthony D. King, (çev: Gülcan Seçkin-Ümit Hüsvrev Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- HENTCH, T. (1996). *Hayali Doğu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- HOBSBAWM, E. (2008). *Geleneğin İcadı*. İstanbul: Agora Kitaplığı (çev: Mehmet Murat Şahin).
- HOBSBAWM; E, (1991) *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İNALCIK, H. ve Renda, G. (2003). *Osmanlı Uygarlığı 2*, İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı.
- İNALCIK, H.(2006) *Turkey and Europe in History*, İst: EREN
- İNALCIK, H. (1974) "Turkish Impact on the Development of Modern Europe", in *the Ottoman State and its Place in World History*, ed. K. Harpat, Laiden: E.J. Brill
- KUÇURADİ, İ. (1997). *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak ve Kültür Kavramları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- KULA, O. B. (2006). *Avrupa Kimliği ve Türkiye*. İstanbul: Büke Yayıncılık.
- KULA, O.B. (2002) *Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi*. İstanbul: Büke Yayıncılık.

- KULA, O.B, (1999) **Alman Kültüründe Türk İmgesi I, II, III**. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- KUMRULAR, Ö.(2008). **Türk Korkusu: Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni**. İstanbul: Doğan Kitap.
- KUMRULAR, Ö. (2005). "Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmaji", **İçinde Dünyada Türk İmgesi**. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mazumdar, S. and Kaiwar V. (2003). *Race, Orient, Nation in the Time-Space of Modernity Antinomies of Modernity*. London: Duke University Press.
- NERVAL, G. (2002). **Doğu'ya Seyahat**. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı, (çev: Muharrem Taşçıoğlu).
- NEUMANN, I. B. (1998). **Uses of the Other: 'The East' in European Identity Formation**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- NEUMANN, I. B, (1997) "The Turk" as Europe's Other, in Burgess, J. Peter (ed.) *Cultural Politics and Political Culture in Postmodern Europe*. Amsterdam: Rodopi.
- ORTAYLI, İ. (1987) **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İst: Hil Yayınları
- ÖZKAN, N. (2004). **Modena Devlet Arşivindeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler 1485-1791**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, U. (2006). **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- RASCH, G. (2004). **19. yy. Sonlarında Avrupa'da Türkler**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi (çev: Hüseyin Salihoğlu).
- RENAN, E. (1946). **Nutuklar ve Konferanslar**. Ankara: Sakarya Basımevi.
- RİCAUT, P. (1978). **Türklerin Siyasi Düsturları**. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- SAİD, Edward W. (1999). **Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları**. İstanbul: Metis Yayınevi.
- SCHREİBER, G. (1999). **Edirne'den Viyana Kapılarına Kadar Türklerden Kalan**. İstanbul: Aksoy Yayıncılık, (çev. Esat Nermi Erendor).
- SCHULZE, H. (2005). **Avrupa'da Ulus ve Devlet**. İstanbul: Literatur Yayınları.
- SERVANTE, A. (2005). "Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler", **İçinde Dünyada Türk İmgesi**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- SMİTH, A. D. (2002). **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**. İstanbul: Everest Yayınları.
- SMİTH, A.D. (1993) **The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed**, in *Reimagining the Nation*, Ringrose, M. and Lerner, A. J (eds.). Buckingham: Open University Press.

TOYNBEE, A. J. (2008). **Türkiye ve Avrupa**. İstanbul: Örgün Yayınevi (çev: Kasım Yargıcı, Mehmet Ali Yalman).

TOURNEFORT, J. (2005). **Tournefort Seyahatnamesi**. İstanbul: Kitap Yayınevi, (çev: Teoman Tunçdoğan ve Ali Berkay).

TYLOR, E. B. (2016). "Kültür Bilimi", **VeriVerita**, Sayı 4, s: 91-109, (çev: Esra Dağbağcı).

YILMAZ, H. (2005). **Avrupa Haritasında Türkiye**, İst: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları